

Хомич Андрій Валерійович,

аспірант 2-го року навчання (спеціальності 032 «Історія та археологія»)

кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

orcid.org/0009-0003-6794-6888

Vohome@ukr.net

ЧЕСЬКА І СЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКИ У ПЕРШЕ ДЕСЯТИЛІТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ: ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ ВИМІР ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

У статті досліджено особливості боротьби за владу на рівні парламенту між різними політичними силами у Чеській і Словацькій республіках в умовах державотворчого процесу протягом першого десятиліття після розділення Чехословаччини на дві суверенні країни. Використання методу порівняльного аналізу дозволило виявити як спільні, так і відмінні тенденції у Чеській і Словацькій республіках на рівні формування законодавчого органу влади. Спільною тенденцією була підтримка виборцями під час перших виборів до парламентів обох держав політичних сил ліберально-демократичного спрямування, а також зміна цих політиків на соціал-демократичний табір під час наступної каденції. Відмінною рисою у державотворчому процесі стала зміна конституційної моделі у Чеській Республіці, що своєю чергою призвела до нової інституційної моделі законодавчого органу – поділу парламенту на дві палати (Палати депутатів і Сенат) та обрання нижньої палати аж на четвертий рік суверенної держави, а також проведення дострокових виборів посеред другої каденції. Словацька Республіка протягом першого десятиліття суверенітету мала більшу стабільність у своєму політичному житті, ніж Чеська Республіка, зокрема на рівні парламенту. З огляду на ключову роль розстановки партій всередині законодавчого органу і формування коаліції та її вплив на формування уряду в цих двох парламентських республіках, то саме політична архітектура перших виборів дозволила формувати уряд на чолі з політичними лідерами країн, котрі були на найвищих посадах ще за часів єдиної Чехословаччини. Проте вже наступні парламентські вибори призвели до нової коаліційної моделі, а відтак і до іншої урядової команди, яка мала інше бачення щодо розвитку суспільно-політичних та економічних процесів у республіках у бік соціальної орієнтації, тобто лівоцентричного спрямування.

Ключові слова: парламент, республіка, партія, уряд, коаліція, мандат.

Khomych Andrii,

Postgraduate Student of the 2nd year of study (specialties 032 “History and archeology”)

at the Department of History and Culture of Ukraine and special historical disciplines,

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

orcid.org/0009-0003-6794-6888

Vohome@ukr.net

THE CZECH AND SLOVAK REPUBLIC IN THE FIRST DECADE OF INDEPENDENCE: THE PARLIAMENTARY DIMENSION OF STATE FORMATION

The article examines the peculiarities of the struggle for power at the level of the parliament between different political forces in the Czech and Slovak republics in the conditions of the state-building process during the first decade after the division of Czechoslovakia into two sovereign countries. The use of the method of comparative analysis made it possible to identify both common and different trends in the Czech and Slovak republics at the level of formation of the legislative body of power. A common tendency was the support of the voters during the first elections to the parliaments of both states of the liberal-democratic political forces, as well as the change of these politicians to the social-democratic camp during the next term. A distinctive feature of the state-building process was the change of the constitutional model in the Czech Republic, which in turn led to a new institutional model of the legislative body – the division of the parliament into two chambers (the Chamber of Deputies and the Senate) and the election of the lower chamber for as long as the fourth year of the sovereign state, as well as holding early

elections in the middle of the second term. During the first decade of sovereignty, the Slovak Republic had more stability in its political life than the Czech Republic, particularly at the level of the parliament. Considering the key role of the arrangement of parties within the legislative body and the formation of a coalition and its influence on the formation of the government in these two parliamentary republics, it was the political architecture of the first elections that allowed the formation of a government led by the political leaders of the countries who were in the highest positions during the time of the unified Czechoslovakia. However, the very next parliamentary elections led to a new coalition model, and thus to another government team, which had a different vision for the development of socio-political and economic processes in the republics towards a social orientation, that is, a left-centered direction.

Key words: parliament, republic, party, government, coalition, mandate.

Розподіл Чехословаччини на дві суверенні окремі держави (Чеську і Словацьку Республіки), який набрав активної фази у 1992 році, остаточно завершився з початком нового 1993 року. Отже, ці дві сусідні, дружні, проте вже повністю не залежні одна від одної держави, сформували власні правила гри, що лягли в основу їхніх конституцій. Хоча відмінності між моделями політичних систем у 1993 році були не суттєвими, проте політичний складник, що увібрав у себе ідеологічну компоненту построзлучного періоду, давав про себе знати. Оскільки у кожного народу (чехів і словаків) вже була своя національна держава, у якій виключно вони були господарями, проте така форма політичної організації за своїми розмірами була значно меншою за попередню спільну державу. Тому взаємна уступка території на користь національного складника відображалася тим чи іншим чином на політико-ідеологічній компоненті (як у позитивному, так і у негативному аспектах залежно від місця політичної сили, котра займає відповідну нішу у спектрі розміщення партій у парламенті).

Метою статті є виявлення особливостей державотворення в Чеській і Словацькій республіках крізь призму політичних процесів, що відбувалися на парламентському рівні протягом першого десятиліття їх суверенітетів.

Політичні системи двох зазначених суверенних держав були закладені в їхніх конституціях, котрі набули чинності повною мірою з 1 січня 1993 р. За чинними конституціями обидві держави за своїми формами правління були парламентськими республіками, у яких вагому роль у разі призначення складу уряду відігравав саме законодавчий орган: Палата депутатів – у Чехії (200 депутатів) і Народна Рада – у Словаччині (150 депутатів), вибраних на основі пропорційної виборчої системи строком на чотири роки.

Попри набуття повного суверенітету Чеською і Словацькою республіками одна від одної вже з 1 січня 1993 р., країни не поспішали одразу проводити парламентські вибори за нових обставин. Це можна пояснити тим, що у червні 1992 року ці два суб'єкти спільної федерації ЧСФР (тоді) проводили вибори і саме поточний склад депутатів кожної з відповідних республік підтримав таке «оксамитове розлучення». Згідно з результатами виборів 1992 р. до Чеської національної ради найбільше голосів (29,73%) отримали (у порядку спадання): об'єднання «Громадянська демократична партія – Християнсько-демократична партія» (посівши 76 місць у національному представницькому органі влади); «Лівий блок» (14,05%, що дало їм 35 місць); «Об'єднання за республіку – Республіканська партія Чехословаччини» (5,98% – 14 місць); «Ліберально-соціальний союз» (6,52% – 16 місць); «Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія» (6,28% – 15 місць); «Рух за самоврядну демократію – Об'єднання за Моравію та Сілезію» (5,87% – 14 місць); «Чехословацька соціал-демократична партія» (6,53% – 16 місць); «Громадсько-демократичний альянс» (5,93% – 14 місць) (Přehled, 1992). Попри те, що ліві і лівоцентристські партії потрапили до Чеської національної ради, проте вони отримали меншість мандатів, на відміну від правих і правоцентристів, та не взяли участь у формуванні коаліції та уряду. За результатами цих виборів у Чеській національній раді була створена коаліція довкола лідера перегонів («Громадянська демократична партія – Християнсько-демократична партія»), до якої увійшли «Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія» та «Громадсько-демократичний альянс». За такого політичного об'єднання партія-лідер призначила очолити уряд В. Клауса, який аж до 1998 р. перебував на цій посаді.

Вибори у Словацьку національну раду, які відбувалися у червні 1992 р., мали свою відмінність від чеських як за політичною (зокрема, ідеологічною – «ліві/праві»), так і за національною компонентою (у вимірі «словаки/угорці»). Так, за результатами виборів у Словаччині найбільшої підтримки здобули такі політичні сили (у порядку спадання): «Рух за демократичну Словаччину» (37,26%, що дало їм 74 мандати); «Партія демократичних лівих» (14,70% – 29 місць); «Християнсько-демократичний рух» (8,89% – 18 місць); «Словацька національна партія» (7,93% – 15 місць); «Угорський християнсько-демократичний рух» (7,42% – 14 місць) (Slovenska, 1992). За таких політичних обставин уряд був сформований партією-переможцем «Рух за демократичну Словаччину», який очолив її голова В. Мечьяр.

Отже, результати червневих виборів 1992 р. до національних рад у Чехії і Словаччині (ще на той час спільній федеративній державі – ЧСФР) дали можливість сформувати у першій з них правочентристську коаліцію і відповідний уряд на чолі з В. Клаусом, а у другій – монокоаліційну більшість і її уряд на чолі з лідером В. Мечьяром. Саме за такої парламентської політичної архітектури і новостворених урядів відбувся процес роз'єднання Чехословаччини на Чеську та Словацьку республіки, котрий офіційно завершився 1 січня 1993 р.

Вже восени наступного (1994 р.) Словацька Республіка провела перші парламентські вибори за умов повного суверенітету. Кількісний склад депутатів (150) і виборча система (пропорційна) залишилися незмінними. У виборах до парламенту, який з 1993 р. став називатися Народна Рада Словацької Республіки (замість – Чеська національна рада), брали участь 18 партій та коаліційних об'єднань, проте потрапили до законодавчого органу лише 7 з них. Як і у 1992 р., лідером перегонів став «Рух за демократичну Словаччину» (34,96%, що дало їм право на 61 мандат). Ліві і лівоцентристи об'єдналися у політичний блок «Загальний вибір», за результатами виборів вони здобули другу сходинку й отримали 10,41% (18 місць). Третє місце посіла «Угорська коаліція», отримавши 10,18% і 17 місць відповідно. «Християнсько-демократичний рух» опинився на четвертій сходинці з показником 10,08% і 17 мандатами відповідно. «Демократичний

союз (Словаччина)» здобув п'ятий результат (8,57% і 15 місць). На шостому місці опинилася «Асоціація робітників Словаччини», здобувши 7,34% і 13 місць відповідно. І останню сходинку зайняла «Словацька національна партія» з показником 5,40% та 9 мандатами (РОСТУ, 1994). За підсумками перших парламентських виборів у Словацькій Республіці коаліція була сформована довкола лідера перегонів («Рух за демократичну Словаччину»), до якої увійшли: «Словацька національна партія» та «Асоціація робітників Словаччини». За такої коаліційної моделі очільником уряду вдруге поспіль (вперше за період Словацької Республіки) стає В. Мечьяр і перебуває на посаді Прем'єр-міністра Словаччини до наступних парламентських виборів 1998 р.

На відміну від Словаччини, політична система Чеської Республіки у перший транзитний період зазнає деяких змін, що було окреслено у її новій конституції. Так, у Чехії було засновано двопалатний парламент: Палата депутатів (200 чол., котрі вибираються за пропорційною системою на 4 роки починаючи з 21 р. віку) та Сенат (81 чол., вибираються за мажоритарною системою на 6 років з ротацією на 2 роки, починаючи з 40 р. віку). З огляду на той факт, що відповідно до Конституції уряд відповідальний перед Палатою депутатів, згідно з ч. 1 ст. 68 (Ústava, 1992), тому результати виборів до останньої мають ключове значення для формування виконавчої влади в Республіці. Окрім того, саме Палата депутатів є основним законотворчим органом влади в Чехії. Отож, увага до формування і функціонування саме Палати депутатів у Республіці є особливою, адже ця інституція є базовою у політичній системі країни.

Перші вибори до Палати депутатів за роки Чеської Республіки відбулися 31 травня і 1 червня 1996 р. До цієї Палати потрапили такі політичні сили (у порядку спадання): «Громадянська демократична партія» (отримала 29,62%, що дало їй право на 68 мандатів); «Чеська соціал-демократична партія» (26,44% – 61 мандат відповідно); «Комуністична партія Чехії і Моравії» (10,33% – 22 мандати); «Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія» (8,08% – 18 мандатів); «Асоціація за республіку – Республіканська партія Чехословаччини» (8,01% – 18 мандатів);

«Громадянський демократичний альянс» (6,36% – 13 мандатів) (Volby, 1996).

Такі результати виборів призвели до нової політичної архітектури цього скликання Палати депутатів у вигляді коаліції на чолі з лідером перегонів («Громадянська демократична партія»), до якого приєдналися: «Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія» і «Громадянський демократичний альянс». За такого коаліційного формату Прем'єр-міністром і надалі продовжує бути В. Клаус як висуванець партії-лідера парламентських перегонів. Отже, незмінність коаліційного утворення з трьох фракцій політичних партій починаючи ще з 1992 р. і по 1998 р. породила сталість урядової коаліції на чолі з незмінним у ці роки Прем'єр-міністром В. Клаусом. Проте політична криза 1997 р. призвела до дострокових виборів 1998 р., що змінили наявну (вже усталену за останній період) політичну архітектуру у Палаті депутатів нового скликання, а тому і коаліцію депутатських фракцій та незмінного очільника уряду В. Клаус.

Так, 1998 рік для Чеської і Словацької республік стає виборчим у частині обрання законодавчих органів влади. Проте для Чехії ці вибори є достроковими, адже Палата депутатів попереднього скликання діяла лише половину чотирирічного строку своєї каденції, а для Словаччини такі вибори були черговими.

Чехія свої вибори до Палати депутатів провела у червні 1998 р. і вибрала лише п'ять політичних сил, серед яких одна («Союз свободи») вперше потрапила до законодавчого органу влади, хоч і посіла п'яту сходинку (8,60%, що дало їй право на 19 мандатів). Четверте місце посіла партія «Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія» (9% – 20 мандатів). Третю сходинку рейтингу здобула «Комуністична партія Чехії і Моравії» (11,03% – 24 мандати). Друге місце посіла партія-лідер попередніх перегонів «Громадянська демократична партія» (27,74% – 63 мандати). Новим лідером перегонів стала «Чеська соціал-демократична партія» (32,31% – 74 мандати) (Volby, 1998).

Отже, непопулярні реформи коаліційного уряду на чолі з В. Клаусом у транзитний період в умовах ринку мали свої електоральні результати, що відобразилось на новому складі

Палати депутатів. Так, попередня партія-лідер «Громадянська демократична партія» уступила свою першість «Чеській соціал-демократичній партії», отже, суспільні настрої виборців стали більше пролівими, ніж виключно центристськими (ліберальними). Коаліційний процес у результаті такої політичної архітектури в Палаті депутатів затягнувся з часом, адже «Союз свободи» не бажав об'єднуватися з лівоцентристами із «Соціал-демократичної партії». Тому була створена формальна коаліція, а відповідно і уряд меншості довкола «Соціал-демократичної партії» за підтримки депутатів «Громадянської демократичної партії». Саме лідер соціал-демократів Чехії М. Земан очолив уряд, зайнявши крісло багаторічного Прем'єр-міністра В. Клауса. Влада соціал-демократів у політичному житті Чехії була протягом наступних чотирьох років (до чергових виборів 2002 року).

Чергові (другі) парламентські вибори у Словацькій Республіці відбулися у вересні 1998 р. Із 17 політичних сил, які претендували на проходження до парламенту, прохідний бар'єр подолали лише 6. При цьому дві з них балотувалися вперше до парламенту («Словацька демократична коаліція» з показником 26,33%, що дало їй право на 42 мандати, а також «Партія громадянського взаєморозуміння» з показником 8,01% та 13 мандатами відповідно). Лідером перегонів, як і попереднього разу, став «Рух за демократичну Словаччину», проте він цього разу здобув на 18 місць менше (43 мандати з показником 27% підтримки). «Партія демократичних лівих» отримала 14,66%, що дало їй право на 23 мандати у парламенті. «Партія угорської коаліції» отримала 9,12%, що дало їй 15 місць. «Словацька національна партія» отримала 9,07% та 14 місць відповідно (Sutoves, 2019, s. 267). За такого складу парламенту була створена нова проліва (лівоцентристська) коаліція на чолі з партією «Словацька демократична коаліція», до якої приєдналися: «Партія демократичних лівих», «Партія угорської коаліції», «Партія громадянського взаєморозуміння». Така коаліція сформувала свій уряд, який очолив М. Дзуринда.

Отже, другі парламентські вибори у Чеській і Словацькій республіках 1998 р. показали підтримку політиків лівої орієнтації (лівоцентристів) в обох країнах, що є свідченням скоріше

недовіри з боку електорату до проведених реформ саме ліберально-демократичною елітою, і їх лідерів (переважно очільників урядів: у Чехії – В. Клауса; у Словаччині – В. Мечьяра). Варто зазначити, що така тенденція властива для більшості нових суверенних держав в умовах транзиту (зокрема, країн Центральної і Східної Європи), і Чехія та Словаччина не стали виключенням у цьому.

У 2002 році відбулися треті вибори у Чеській і Словацькій республіках після роз'єднання, і для обох держав це було чергове (строкове) волевиявлення громадян. Чехія свої вибори до Палати депутатів провела у червні 2002 р., а Словаччина у вересні того ж року.

Згідно з результатами виборів до Палати депутатів у Чехії, вдруге найбільше голосів виборців здобуває «Чеська соціал-демократична партія» (30,20%), що дало їй право на 70 мандатів у такому представницькому органі влади. Проте порівняно з попереднім результатом виборів 1998 р. соціал-демократи втратили 2% і 4 мандати відповідно. Їхній головний політичний конкурент («Громадянська демократична партія») вдруге поспіль отримує другий результат (24,47%), що дало їй право на 58 мандатів у Палаті депутатів. Ця партія втратила 3% підтримки і 5 мандатів стосовно попередньої каденції. «Комуністична партія Чехії і Моравії» здобуває третій результат з показником 18,51% і цим самим отримує 41 мандат у новому скликанні (що на 7% і відповідно на 17 мандатів більше від попередніх виборів). Наступну сходинку здобуває «Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія» (9% – 20 мандатів) у коаліції із «Союз свободи – Демократичний союз», котрі разом отримують 14,21% і 22+9 мандатів відповідно (Volby, 2002). За таких результатів виборів до Палати депутатів Чеської Республіки партія-лідер перегонів («Чеська соціал-демократична партія») вдруге формує уряд на чолі з В. Шпідлою (PhDr. Vladimír, 2019).

Вже у 2004 р. у межах цієї каденції до лідера перегонів («Чеська соціал-демократична партія») по коаліції долучиться «Християнсько-демократичний союз – Чехословацька народна партія», а також «Союз свободи – Демократичний союз». Зміни у парламентській коаліції призведуть до змін в уряді і перш за все Прем'єр-міністра (замість В. Шпідли уряд очолив С. Гросс).

На парламентських виборах у Словацькій Республіці 2002 р. було зареєстровано 25 партій, проте до парламенту потрапила лише третина з них. Найбільше голосів виборців, як і у попередні два рази, здобув «Рух за демократичну Словаччину», проте він цього разу отримав на 7 місць менше (36 мандатів з показником 19,5% підтримки). Наступні дві за рейтингом партії вперше балотувалися до парламенту і показали досить високий результат: «Словацький демократичний і християнський союз» (15,1% підтримки, що дало їм право на 28 мандатів), а також «Курс – соціальна демократія» (13,5% і 25 мандатів відповідно). «Партія угорської коаліції» цього разу здобула 11,2% та 20 місць відповідно. «Християнсько-демократичний рух» отримав 8,3% і 15 мандатів відповідно. Партія, яка також вперше балотувалася на цих виборах, – «Альянс нових громадян» – здобула 8% голосів виборців, що дало їй право на 15 мандатів у парламенті. «Комуністична партія Словаччини» здобула 6,3% голосів і отримала 11 мандатів відповідно. За такого результату виборів до парламенту Словаччини була створена коаліція на чолі з партією «Словацький демократичний і християнський союз», до якого приєдналися «Християнсько-демократичний союз», «Альянс нових громадян» і «Партія угорської коаліції». Така парламентська коаліція сформувала свій уряд, який вдруге поспіль очолив Прем'єр-міністр М. Дзуринда (Slovak, 2019).

Висновки. Таким чином, парламентський вимір державотворення у Чеській та Словацькій республіках протягом першого десятиліття незалежності мав свої особливості, які лежали в частині інституційного (однопалатний парламент у Словаччині і двопалатний у Чехії), політичного (протистояння ліберально-демократичних і соціал-демократичних поглядів на розвиток держави) та національного складників (чехів і моравів у Чехії та словаків і угорців у Словаччині). Окрім того, перші вибори до законодавчого органу (Палати депутатів) у Чехії були проведені на четвертий рік її суверенітету (1996 р.), при цьому перша каденція відбула лише половину свого строку і вже 1998 р. достроково припинила свої повноваження у зв'язку з політичною кризою. У Словаччині ж перші парламентські вибори відбулися вже на другий рік суверенності (1994 р.) і протягом перших трьох каденцій усі вони

були черговими. Спільною рисою для обох країн на парламентському рівні була перемога ліберально-демократичних і правоцентристських сил під час перших виборів і тоді ж відбувалося формування відповідної коаліції та їх урядів (у Чехії Прем'єр-міністром протягом 1992–1998 рр. був В. Клаус, а у Словаччині

у цей період – В. Мечъяр). Після других парламентських виборів в обох республіках до влади приходять лівоцентристи, змінивши діючий вектор держави разом з її носіями, що ознаменувало собою зміну парадигми розвитку двох держав у бік соціал-демократичного складника.

Список використаних джерел:

1. Přehled členů vlády (1992) URL: <https://web.archive.org/web/20210417011116/https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1990-1992-csfr/marian-calfa-1/prehled-ministru-24628/>.
2. POČTY PLATNÝCH HLASOV PRE POLITICKÉ STRANY (1998). URL: <https://web.archive.org/web/20090325085446/http://www.statistics.sk/volby98/1994/volby22.htm>.
3. POČTY PLATNÝCH HLASOV PRE POLITICKÉ STRANY (1998). URL: <https://web.archive.org/web/20090325085446/http://www.statistics.sk/volby98/1994/volby22.htm>.
4. PhDr. Vladimír Špidla (2019). URL: <https://www.pametnaroda.cz/cs/spidla-vladimir-1951>.
5. Slovak Data Project (2019). URL: https://sites.google.com/site/marekhlavac/slovak_data_project.
6. Slovenska Narodna Rada. URL: <https://web.archive.org/web/20210421142536/>; <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=1513>.
7. Sutovec, Milan (2019). *Politické Slovensko : encyklopedická príručka : aktéri, dokumenty, inštitúcie, politické strany, udalosti* [Political Slovakia: encyclopedic guide: actors, documents, institutions, political parties, events]. Bratislava: Slovart, 2019. 487 s.
8. Ústava České Republiky (1992). URL: <https://old.cak.cz/assets/ustava-copy.pdf>.
9. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech (1996). URL: <https://web.archive.org/web/20210721083024/https://volby.cz/pls/ps1996/u4>.
10. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech (1998). URL: <https://web.archive.org/web/20220313234627/https://volby.cz/pls/ps1998/u4>.
11. Volby do Poslanecké sněmovny PČR (2002). URL: <https://padesatprocent.cz/cz/statistiky/zastoupeni-zen-a-muzu-v-politice/poslanecka-snemovna/ps-2002>.

References:

1. Přehled členů vlády (1992) [Overview of government members]. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20210417011116/https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1990-1992-csfr/marian-calfa-1/prehled-ministru-24628/> [in Czech].
2. POČTY PLATNÝCH HLASOV PRE POLITICKÉ STRANY (1998) [NUMBERS OF VALID VOTES FOR POLITICAL PARTIES]. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20090325085446/http://www.statistics.sk/volby98/1994/volby22.htm> [in Slovak].
3. POČTY PLATNÝCH HLASOV PRE POLITICKÉ STRANY (1998) [NUMBERS OF VALID VOTES FOR POLITICAL PARTIES]. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20090325085446/http://www.statistics.sk/volby98/1994/volby22.htm> [in Slovak].
4. PhDr. Vladimír Špidla (2019) [PhDr. Vladimír Spidla]. Retrieved from: <https://www.pametnaroda.cz/cs/spidla-vladimir-1951> [in Czech].
5. Slovak Data Project (2019). Retrieved from: https://sites.google.com/site/marekhlavac/slovak_data_project [in English].
6. Slovenska Narodna Rada [Slovak National Council]. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20210421142536/>; <https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=1513> [in Slovak].
7. Sutovec, Milan (2019). *Politické Slovensko: encyklopedická príručka: aktéri, dokumenty, inštitúcie, politické strany, udalosti* [Political Slovakia: encyclopedic guide: actors, documents, institutions, political parties, events]. Bratislava: Slovart. 487 s. [in Slovak].
8. Ústava České Republiky (1992) [Constitution of the Czech Republic]. Retrieved from: <https://old.cak.cz/assets/ustava-copy.pdf> [in Czech].
9. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech (1996) [Elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic held in days]. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20210721083024/https://volby.cz/pls/ps1996/u4> [in Czech].

10. Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech (1998) [Elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic held in days]. Retrieved from: <https://web.archive.org/web/20220313234627/https://volby.cz/pls/ps1998/u4> [in Czech].

11. Volby do Poslanecké sněmovny PČR (2002) [Elections to the Chamber of Deputies of the Czech Republic]. Retrieved from: <https://padesatprocent.cz/cz/statistiky/zastoupeni-zen-a-muzu-v-politice/poslanecka-snemovna/ps-2002> [in Czech].